X. Gamybos vietos
Manufacturing sites

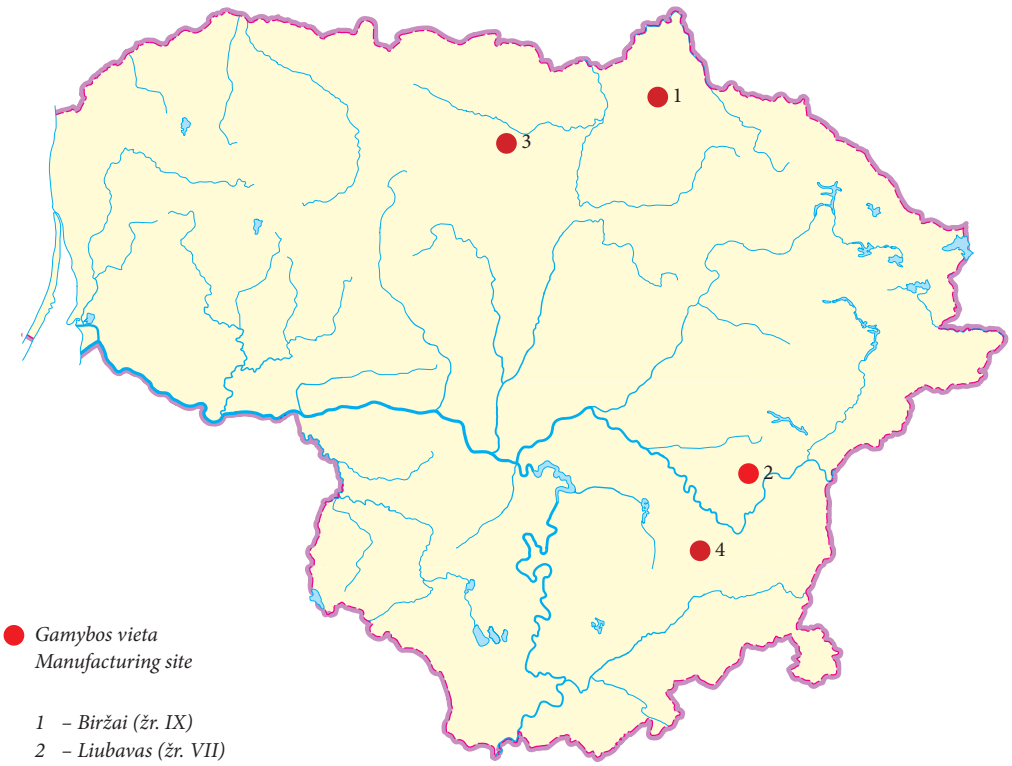

Gamybos vieta
Manufacturing site

1 – Biržai (žr. IX)
2 – Liubavas (žr. VII)
3 – Pakruojis
4 – Senieji Trakai (žr. IX)

Ilona Vaškevičiūtė, Bronius Dakanis

Pakruojo dvaro sodybos kalvių aplinka

Archeologiniai žvalgomieji tyrimai Pakruojo dvaro kalvių aplinkoje vykdyti dėl projektavimo darbų, kurių metu numatyta restauruoti kalvių pastatus. Pakruojo dvaras yra už 2 km nuo Pakruojo, pakeliui į Linkuvą. Dvaro pastatų ansamblis statytas XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje. Pirmieji dvaro pastatai buvę mediniai ir iki šių dienų neišliko. Rūmai su ūkiniais pastatais sudaro bendrą kompleksą, darnų vėlyvojo klasicizmo architektūros ansamblį. Pakruojo dvaras yra vienas didžiausių dvarų Lietuvoje. Pirmieji žinomi dvaro savininkai buvo Jonas Sicinskis, Zabiela. Vėliau dvarą valdė vokiečių kilmės grafai Miunsteriai. Apie 1780–1790 m. Pakruojo dvaras atiteko vokiečių kilmės baronams Ropams. Vienas iš šių feodalų – Vilhelmas Ropas (1748–1824) vedė grafaitę Miunsteraitę ir gavo kraičio Pakruojo dvarą. Ropų giminė valdė jį iki 1940 m.

Dvarui priklausė apie 30 tūkst. ha žemės. Dvarą sudarė šie pastatai: rūmai, 9 kumetynai, 10 tvartų, 6 klojimai, smuklė, 3 svirnai, koplyčia, vėjo ir vandens malūnai, lentpjūvė, kalvė, kalvės sandėlys, spirito varykla, alaus darykla ir kt. Ansamblio centre – dviejų aukštų rūmai su portiku. Rūmų vidaus planas anfiladinis. Rūmai dengti čerpėmis, ūkiniai pastatai gerai išsilaikę, jų sienos mūrytos iš lauko akmenų su skalda. Prie rūmų yra angliško stiliaus parkas (6 ha), užveistas 1850–1860 m. Rūmus ir parką juosia iš akmenų mūryta, čerpėmis dengta tvora (apie 1 km ilgio, 1,5–2,6 m aukščio, 60 cm storio). Joje yra ornamentais puošti geležiniai vartai.

Kalvės (arba kalvė ir kalvės sandėlys) yra R ir ŠR sodybos teritorijos pakraštyje, tarp parko ir kelio į dvaro gamybinį sektorių – malūnus ir smuklę. Kalvių pastatai buvę du – Š akmenų mūro, P – molio. Akmeninis – kalvė, molinis – greičiausiai kalvės sandėlys. Akmeninė kalvė statyta 1883 m. Ji nedidelio kompaktiško tūrio, stačiakampio vienos patalpos plano, su dviem įėjimais. Pagrindinio PV fasado vidurinėje dalyje yra žemos durys, kurių anga užsibaigia pusapskrite arka.

Archeologiniai tyrinėjimai Pakruojo dvaro sodybos teritorijoje vykdyti 2006 ir 2008 m. (*ATL 2008 metais*, V., 2009, p. 224–227). 2006 m. tirta Š ir P dvaro sodybos pakraščiuose bei R dvarvietės dalyje, tačiau nei kultūrinio sluoksnio, nei radinių neaptikta. 2008 m. ištirtas 68,15 m^2 plotas, surastas XVI–XVII a. datuojamas 60–80 cm storio kultūrinis sluoksnis su to laikotarpio ir vėlesniais radiniais.

Žvalgomieji archeologiniai tyrimai kalvių aplinkoje vykdyti 7 vietose: prie kalvės – kalvio namo R durų P pusės (šurfas 1), jo Š durų V pusės ir parko tvoros (šurfas 3), šalia jo ŠR kampo (šurfas 4) bei prie kalvės – namo PR kampo iš R pusės, šalia tvoros (šurfas 5), kieme, spėjamo rūsio vietoje ir jo aplinkoje (šurfas 2), mažosios kalvės (anglių degyklos) P gale, prie durų (šurfas 7), šalia parko tvoros Š galo ŠR kampo, jos išorinėje pusėje (šurfas 6). Tirti šurfai įvairaus dydžio – 1,5x1,5 m (šurfas 5), 2x2 m (šurfai 4, 6 ir 7), 1x5+1x2,5 m (šurfas 2), 2x4 m (šurfas 1) ir 2x3,3 m (šurfas 3). Iš viso 7 vietose ištirtas bendras 36,35 m^2 plotas. Šurfai orientuoti pagal statinių (kalvės – kalvio namo, mažosios kalvės ir tvoros) kryptis: P–Š (355°) ir Š, ŠV–P, PR (345°; prie mažosios kalvės) kryptimis. Jie tirti nuo 35 cm (šurfas 7) iki 1,5 m (šurfas 1) gylio, iki įžemio – švaraus molio ar priemolio.

Prie kalvės – kalvio namo R durų, maždaug 20–30 cm gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus įrengta akmenimis grįsta aikštelė, kurios viršuje pakloti dideli plokšti akmenys, o šalia jos – plūkto molio paviršius. Tyrimų vietoje aptikti 3 degėsių sluoksniai rodo, jog šios durys sietinos su kalve, jos funkcija.

Kita aikštelė, šiuo metu esanti 80 cm gylyje, buvo įrengta šalia kalvės pagrindinių Š durų. Ji grįsta įvairaus dydžio lauko akmenimis, įterpiant nebaigtą gaminti girnapusę. Žemiau, šalia grįstos aikštelės iš V pusės buvo paguldytas didelis plokščias kalkakmenis – laiptelis. Pro čia nuo dvaro pusės, matyt, buvo patenkama į kalvę. Toje vietoje šalia akmens išmūryta dvaro parko akmenų tvora rodo, jog ji yra vėlesnė už aikštelę prie durų. Virš durų aikštelės išsiskiria net 3 intensyvesni kalvės žaizdre susiformavę anglių sluoksniai, rodantys ilgalaikę jos funkciją. Be to, virš aikštelės ir akmens laiptelių aptiktas storas plytų duženų sluoksnis – be abejo, tai čia stovėjusio ankstesnio pastato liekanos. Visa kalvės – kalvio namo cokolinė dalis virš pamato atsidūrusi po žeme. Kalkinis skiedinys virš pamato akmenų sienos mūrijimo metu išsiliejęs ant buvusio žemės paviršiaus, o ant jo kloti minėtos aikštelės akmenys.

Prie kalvės ŠR kampo šurfe 4 aptiktas vidutinio dydžio lauko akmenų puslankis, įrengtas beveik ant įžemio šalia pamatų akmenų, be abejo, yra vienalaikis su statiniu. Vidinėje puslankio pusėje rasta smulkaus gyvūno kaulų ir ankstyvų indų šukių. Jis greičiausiai turi apeiginę reikšmę ir sietinas su namo statymu.

Tyrimų vietose atidengti pastato sienų bei pamatų fragmentai rodo, jog jo Š dalis yra gerokai ankstyvesnė. Čia mūras iš vidutinio dydžio neskaldytų lauko akmenų, apskaldytų pailgų kalkakmenių su plytų intarpais, rištais kalkių skiediniu, o P dalyje sienos mūras yra iš plytų arba molio blokelių, plytų pamatas prastesnės kokybės. Tyrimų vietoje šalia antrosios kalvės (šurfas 7) ankstyvų kalvės veiklos požymių (anglių sluoksnių) neaptikta, išskyrus tik kelis vėlyvus, su XX a. viduriu siejamus radinius, kurie galėjo būti čia supilti iš kalvės. Statinio pamatai blogos kokybės. Greičiausiai pastatas statytas kaip kalvės sandėlis, galbūt jos produkcijos saugojimui ir realizavimui: tokiai veiklai būdingos į sieną įleidžiamos ir tvirtai užsidarančios durys, pats pastatas yra netoli senosios smuklės.

Tyrimai ties parko Š galo tvoros ŠR kampu parodė, jog tvora Š kryptimi, link vandens malūno nesitęsė. Atidengtas skirtingas parko tvoros ir kalvės – kalvio namo mūras bei jų pamatų įrengimas ties namo PR kampu rodo, jog tvora namo sienos link primūryta vėliau. Rūsio, esančio į R nuo kalvės, prie parko tvoros Š pusės tyrimai parodė, jog tai vėlyvas, XX a. II pusės, menkavertis statinys, darkantis aplinką.

Tyrimų metu šalia kalvės aptikta daug radinių (inventorinti 155 dirbiniai), ypač kalvio darbo pasagvinių (apie 200), kurių išsiskiria 3 tipai, tapatinami su skirtingų laikotarpių kultūriniais sluoksniais. Daug įvairių kalvio darbo vinių, kitokių dirbinių ar jų fragmentų. Dauguma radinių datuojami XIX–XX a. Taip pat aptikta keramikos, stiklo indų šukių, kurių dalis datuojama XVII–XVIII a. (plokštinio koklio, puošto augaliniu ornamentu, šukė, pasagų ir peilio dalys, taurelės bei butelio šukės). Šie radiniai rodo, jog tyrimų vietoje šiuo laikotarpiu jau yra buvę statinių (2008 m. netoli aptikta senoji XVI–XVII a. dvarvietė ir smuklė, tačiau abejotina, ar minėti dirbiniai pateko iš ten – tuomet tiriant tarp dvarvietės ir kal-

vės – kalvio namo bei smuklės aplinkoje panašių dirbinių nerasta). Prie kalvės R pusės, šurfe 1, 0,8–1,5 m gylyje surastas kultūrinis sluoksnis su degusiais židinio akmenimis bei ankstyvų žiestų puodų šukėmis rodo, jog kalvės aplinkoje, čia buvusios kalvelės šlaite Kruojos kranto link yra buvusi dar ankstyvesnė gyvenvietė.

The vicinity of the Pakruojis manor forges

Pakruojis manor is 2 km outside of Pakruojis on the way to Linkuva. The manor's building complex was built in the late 18th – early 19th century. Besides other buildings, the manor had two forges: one in a stone building on the N and one in a clay building on the S.

7 sites (a total of 36.35 m^2) were excavated in the vicinity of the Pakruojis manor forges: to the S of the forge's E door (test pit 1), by the park fence to the W of the forge's N door (test pit 3), beside its NE corner (test pit 4), beside the fence to the E of the forge's SE corner (test pit 5), at and around a suspected basement site in the courtyard (test pit 2), near the door at the S end of the small forge (warehouse or charcoal kiln) (test pit 7), and beside the NE corner just outside the N end of the park fence (test pit 6). They were excavated down to sterile soil: clean clay or clay loam at a depth from 35 cm (test pit 7) to 1.5 m (test pit 1).

The fragments of the building walls and foundations unearthed at the excavation sites show that its N part is significantly earlier. The masonry wall here is made of unsplit, medium-sized fieldstones, worked oblong pieces of limestone, and brick inserts bound with lime mortar. No early signs of the forge's activities (layers of charcoal) were discovered at the excavation site beside the second forge (test pit 7). A large quantity of finds (155 of which were catalogued), especially hand-forged horseshoe nails, were discovered beside the first forge. There were also many other hand-forged nails, other artefacts, and artefact fragments. The majority of the finds date to the 19th–20th centuries, but some of the discovered potsherds and glass shards from containers date to the 17th–18th centuries. These finds show that there were also buildings at the excavation site during this period. A cultural layer with charred hearth stones and sherds of early thrown pots that was found at a depth of 0.8–1.5 m in test pit 1 near the forge's E side show that an even earlier settlement existed in the vicinity of the forge on the slope of a former small hill facing the banks of the Kruoja.